د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

[illegible] کو د بیا [illegible]ونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تألیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې دارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګاڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هېواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړي وړانديزونه کړي دي. ځينو په ذهني د سپينو، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په لومړۍ پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ويشل کېږي، ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګڼل. دا پېړۍ بايد د ارواپې (روانې)، ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشميرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکوال زيار ايستلى چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بيا لومړى څپرکى د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکى د تداعي ښوونځي په هکله چې د يو لرغوني انګليسي ښوونځى دى او ځينې مطالب يې لا تراوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول کړي دي. دريم څپرکى د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهن جوړونکي اجزاوو او توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبايي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرچې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسيده، چاپ يې د نومورې پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکتر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکتر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکتر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونې کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو دروند بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

نشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تــه د دې پــه زړه پــورې کتــاب مبــارکي وایم، او پــه ټولــه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایــي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنــګ کــې د افغــان ســید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چــې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي ارواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

درېیمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمگړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېیم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لومړني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیداښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی: د شعور جوړونکي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقایدو اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جیمز انګل څېړنه (۶۹)

د ثورنډ د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنو طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زړه کښې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني ځپا پېړ پال (۱۲۱)

اووم خپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ سنوونځی (۱۲۳)

اتم خپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غونښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پراساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر ښکلي معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ دوام په مړیم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ارزموضوع، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ په شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو) د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټولیت (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او یا ملږ نه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال و پوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړیو سرکې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دی فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه رامنځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړنۍ یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښان لاروبان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات رامنځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکې او د انسان په باب یې راو -ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا روانی څیړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښوونکو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او روغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځیږ یې، نرم او ښایسته او بد او ناروایي، نیک او [illegible] روا [illegible] ښکاره او وپرېښول، د هغې ور ځې له غښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یو ځای کړل. نو خطابه د ژوند غته وسیله او د هغه وخت د پېر عالي هنر وګرځید. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همدا سې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لاره پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو تنیو اروا پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري.

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پیژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څیړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تیروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پیژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د ربنتیا او حقیقت پیداکول او کشف په ځان پیژندنه او د ښو او خرو بالل انسان ته ډیره بنه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پیژندنه په څیړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله د نده وپیژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پیژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دانظریه په یوه لحاظ دارسطو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د پېرونخې طرفداران پدې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي پېرونخې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې دارواپوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه ارواپیژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د ارواپیژندنې په ټوره برخو څپل سیوری وغوړ ځوي .

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428 - 347) دی ، که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديې ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډېره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډېر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنيي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور بې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همدا سې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کې او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړي وڅخه لوړ دی ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمړي وڅخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي یې بنا یې د کسبیانو - بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اړوا پیژندنې یا اړوا پوهنې دا اړخ په نوي اړوا پیژندنې اغیزنه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لبر دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه ده . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنې **ارسطو** (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکار و محور یې په کلو کلو څرخولی دی .

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعاکوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دی . که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقتونه یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډیر وخت د عالم مثل په څیرګانه او دا یې ویل چې باید هینې ، واقعي او طبیعي چارو ته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ د ومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د وایه یو له بل څخه بیل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دوي یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادي او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادي او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتي دي او یو یکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادي څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنایي په دې برخه کې جاین شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادي له هستي څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسي هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په څو او ځېږلو لګیا دی .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواپوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکي لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کې . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو ، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعنې وجودي د بدن د غړو په ژوندیوالي پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړيو د حکمانو د منلو وړ وګرځېده او په کلیسا کې د هغې علمي بحثونه اداره کړل.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راخیستي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي. ځینې پوهان او د دې عصر اروا پېژندونکي دا تصور کوي چې «دېوید هیوم» (انګلیسي فیلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لرغونو فیلسوفانو د سر سړي د دې اصولو ته پام نه و کړی.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین وګڼل، ارسطو وایي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندېدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پیدا کېږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوې اروا پېژندنې په وده او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د وو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې دانسان له ژوند څخه یې پېره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور : (Epicure 340-270 م) ددې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې دانسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او دا احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم پخپله داحساساتو محصول دي. او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکیږي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خوچې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مبانی فلسفه (۱۳۴۵ - ۵۳۴) مخونه.

داپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید دخپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پېښو ستړګو ونه لټوي او دخپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه داخوښي او لذت

باید موقتي نه وي . (پوهنتی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنی ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت پیدا ږي د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له پېښو جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرڅیز ته حاکم وي . خو د دې سره ـ سره دا جبر، ارادي او دانسان اختیار ته ضرر نه رسوي . داځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه ، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي ، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعني ددوه عقل ، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم وي تو پیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوهنه اتر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا ښکاره وي چې دوی د زهد ، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښو او یاغي آس یعني نفس ، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي ، څو چې د پرهیزگارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده ، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لاشباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څیړنه کیده ، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وده وکړي . داځکه چې په هغه زمانه کې تر ټولو بحث نه نفس پورې تړلی او هغه یې هم د یلې ټکي په توګه شمیره . سربیره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې په ښکاره حقیقت تشخیص کیده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله له مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په سره خواکې په تیره بیا د بدن او روح د ثنا بتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې هڅه ور ډیر نه کړل.

نو ځکه له دې به تیر شو او دې ته به پام را وګرځوو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چکتیا یې د وده او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپېژندنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپېژندنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېګلره او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفي د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زماني ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اند اصلاً د ارواپېژندنې تاریخ نه شرحه کوي دوازې - روانې مرحلې او نظرونه د فلسفي پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډه ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپېژندنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپېژندنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شا ته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ثرګند یه ویبل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوی رامنځ ته کړې. دې ټولو کسو اروا پوهنې ته د نیز یالوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش ته اعتنا لاندې راتلې به په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ځنګه کار واخستل شو.

۲ - دوهمه مرحله یې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل ویل، څو د انسان د ژیړې تغییر منونکې ید یدې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر د وهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د یرو اروا پیژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید رالیده. نو د اروا پېژنې مو ضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پیژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کیږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د یر سطحي او موضعي څیړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پیژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې د احصائیې او ازمېښتو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې دوره کې د څېړنو لکه بیله، اجتماعي اړوا پوهنه، صنعتي اړوا پوهنه او د کوچنیانو اړوا پوهنې پراختیا ومونده، او د افرادو په هکله یې صرف د پاڼده پېښو بېینه او تخمین ځای ونیوه او برسېره پردې د څېړونکو او نوسټګو اړوا پېژندونکو پام یې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزیي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې د پېژندنې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي.

د دې مرحلو پسې او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد ښو پام کامل انسان ته راوګرځید او د ارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه. د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کراره نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اړوا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړې ده چې منتزع انسان، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا یې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پرمختګ څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان چې په موجوده زمانه کې خلقوي خوځښت یې په تېره زمانه او د لوړ په خلاقه تجربو کې نغښتی دی او راتلونکې زمانه جوړوي. (راتګ، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه بېله او لوړه ده خو باید پام ولرو چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنو او مطالعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اړه کې نه ځایږي. خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت څخه د انسان پرمختګ له پاره نارسا او نا کافي ده. د دې امر دلیل دا دی چې لکه وویل شي: منتزع انسان یې له دې چې له نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه وکارول شي، چې وکړای شي د اخوخوا دې معما یا پدیده په ښه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پرهان په دې عقیده دي چې تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او میالوژي د انسان پرمختګ د وه اساسي ستنې او پایې دي.

دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړۍ مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کشش نو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولنې. په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان د امقاماتو اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري

په لومړۍ مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دویمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په درېیمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څګه چې هر فکري سیستم

د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوېمه: نوې فرضيه او اصول راپيژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

درېيمه: د څېړنې مشخصه طريقه ټاکي.

څلورمه: بيا څانګه، موضوع او حدود يې ټاکي.

پنځمه: بيا د څېړنې نتيجه او اهداف څرګند وي.

کله چې ارواپيژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د يوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدريج سره علمي تکوين پيدا کړ. نو دا د دې موجب شوه چې د پورته نظريات سره سم، د ارواپيژندنې بيلابيل ښوونځي او نظريات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقيده دي چې د انسانانو د فعاليتونو او چلند د پوهېدو لپاره يوازينۍ لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسير دی. وو دو... ز...

په هر حال ارواپيژندونکي عقيده لري چې د مکاتبو وجود، د ارواپيژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې يوه لاره ټاکلې ده په هغه کې زورې څېړنې کوي او څه چې نوي پيدا کړي د ارواپيژندنې حدود ته پراختيا ورکوي. نو انسان بايد د هر ښوونځي د عقايدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلويان يې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

دارواپوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او زده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه راپدېخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د ځواب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخې (اهداف)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د گشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه ، ذهن ناګاه ، ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پیړۍ پیل د ارواپیژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټور ده. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نمي ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې ډول یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ . د کارت او هابس پر ته له دې چې دا روا پیژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړچې اروا پیژند نه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره هماهنگ کړی . نو په دې ذهنیت ډوی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات د انسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا يې د مغزو اعمال په هغو اساساتو چې نن مخه ته انعکاس ویل کیږي استوار کړي .

د کارت : د د کارت له نظره انعکاس د سیالی مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تگ او راتگ کوي . د کارت د روح مرکز مغز وشمیره او په دې عقیده وچې د انسان په هر وگړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . د کارت داگروهه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دی . د کارت د عقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل یوازېنی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د د کارت څخه هم یو گام پر مخ ولاړ او تعقل اراده او اړی کېږه وېره يې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنيو مړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته په اختیا وکړه او دا روا یې هغې د اصالت تداعي مشو ونځی یې را منځته کړ. ودورت ر ۱۳۴۸ = ۷ - ۹ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

معاصرې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د مخه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیاتې اغېزې وکړې.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې سبوځۍ رامنځته کړي چې څو لکه کیمیا پوهان غوړندې چې د طبیعي بېلابېلو ترکیباتو عناصر پیدا کوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو دکړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یو نوې پوړی او جالبه طریقه وه او عملاً هم شکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژورې اغېزې وکړې هغه فیزیولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سرته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوی و. په دې ډول د فزیولوژی معلوماتو او کشفیاتو
د ارواپوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د
دې علم تجربي طریقې او روښونه د نوې تجربي ارواپېژندونکو
له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي ارواپوهنې لومړی لابراتوار
چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته
د الماني ارواپوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل
شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د ارواپوهنې ډېر لابراتوارونه
په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو»
کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې ارواپوهنه
په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي ارواپېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په سمه او بشپړه ډول
شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي
بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پزشکي
اغېزې هم په ارواپوهنې ور زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را
په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه
کې د ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوی وې چې نه یوازې
د لرغونې ارواپوهنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم
نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین
او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروایي ودې ، توکم (نژاد)، حیواني اروا پوهنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پوهانو ونډو په اغیزو او څوړیدو (انشعابات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروایي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ورزیاته شوه.

بلې برخې (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو وختونو کې د روايي ناروغانو علاج ډېر خواشینونکی او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پېژندنه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ روايي طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د روايي علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته روايي علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا شخصیت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول حتی نه کې، ذهني اختلال کشف شوی و، خو پیدا نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټل یا نو بې له کوم علمي دلیله یو د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره ونه پاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کیدل ورو، ورو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلیږي، او په منتقو نو نه و توانیدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، څېړنو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکې مسلو په پرتله بېخي د یروو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله.

خو نویو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه تېلنګار کاوه.

د نوې ارواپېژندونکي د ۱۹۰۰م له پاره د ارواپوهنې تعریف همامغه پخوانی تعریف یا نې «د هوښیارۍ یا شعور» و. اما عملاً به یې قدرت و نه، توانو نه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله وړین شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام ترلاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدايي اولومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هيڅ وخت او پام لرنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ د اصالت تداعي ښوونځي، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو ارواپوهانو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني هوښياري د ارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څېړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه وکړي.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه ارواپوهان چې د روان کاوۍ پلويان وو نو د «پټ يا ناپېژندل شوي شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د ارواپوهنې اصلي او زړه څېړنه بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسېږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1- Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلوني اصل، د زده کړې د نظر يې او تيورۍ له لپاره ارزښت لري که نه په دې عقيده دوو چې د محرک او ځواب رابطه دامسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل يې يوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظريه کې دا کلېتزم وحدت په نظر کې نه دی نيول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «بنکاره شعور» يوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکيب او تلفيق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقيده وو چې په دې فرضيه کې هم د کليت اصل يانې وحدت او د انسان هويت له نظره لويدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقيده وو چې د انسان شخصيت دوه رکنه لري، چې يويې وحدت او بل يې هويت دی. هويت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسږ کال و.... او يا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهېږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده نوې فرضيې ترڅېرېدنې او نمايښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضيو قوت او ناتوانۍ يو ورځ د دې بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بيلابيلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځیو د ارزښت په هکله به ګران کار وي
چې په ښکاره ډول قضاوت وشي.

داځکه چې د یوه روحي ښوونځي اهداف به په ډیرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروایي ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښني اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورووستيو کلونو کې دا جمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بيلا بيل شکلونه لکه د نوو مونو يادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د يوې معما د زده کړې طريقه، د ښه يا بد عادت زده کول، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي. خو د حيرانتيا ځای دی چې د اروا پوهنې په لومړنيو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی. لا ويليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «اروا پوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کړ دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده.

1- *Associationism*. 2. *James. W.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ارواپېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو
مو اوښتونو چې مخکې یې زده کړې وو، ډېر تبیانات او شرح
څه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه
وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه دلته
چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او
منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد
راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه
کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې څنګه افکار له جریان او تشکیل له تېرو،
تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه
نو موږ افکار یو له بل سره یوځای او تړلي یي. دا د ارواپوهنې
د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي ارواپوهنې یو زوړ ښوو
نځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې ارواپي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې
اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان
کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي یا دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغږي وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکرکړې ده، او ويلي يې دي چې هروخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد «ب» ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : د ا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيداشوې او دې ته تداعي وايي . د بيلګې په توګه که يو څوک ووسي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی مو پخوا سره يو ځای ليدلي دي. دې د دې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ «احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي خو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د رڅو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې نه وي لیدلې یا احساس کړې د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ښځوانۍ دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري یې د انسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریانا توبقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا روایې مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند ه یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انگیزه[1] (د مثال په توگه نوري امواج، د صوت ارتعاشات ...) توابي، تاثیر کوي. دا انگیزه د حسي دستگاه په مرسته دارگانیزم داخل ته نقل کوي. څرکله چې محرک یا انگیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توگه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنگه چې د تصویر ونو توانې له انگیزی څخه اوږد او دوام مدار ه دی. نو همدغه موضوع د افکارو د روستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول ارواپي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عبارتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم دارگانیزم په وجود کې ومني او هغه دارگانیزم عکس العمل دی چې د انگیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرگندیږي. څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارگانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارگانیزم یو جسم ته نږدې کوي او یا له یو جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې گرځي. د بیلگې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کېږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها) ذاتي او فطري دي ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کېږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پېړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او ارواپوه جان لاک[1] لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او ذهني دروایي ښوونې[2] ذهني روزنې له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کېږي چې یې شاني طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زېږېدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کېږي چې د دغه نوي فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند د دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خردګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د دغو دواړو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه د اسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو ونو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کېږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله.
د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب . د افکارو ترکيب يې له بل سره
د ذهن يې فعاليت دی . چې په د اروايي کيميا «هم يا د يې او ورپسته
د اروايي پيدا يښت(1) د نظريې سبب وګرځيد .

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نو جان لاک په يو د ول
داخلي حواسو هم عقيده درلوده ، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو . خو ذهني
دستګاه سربيره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلوده ، دا توان
يې هم درلود چې هغه و پيژني ، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي . يعني
کوم شي چې د مجاورت ، مشابهت يا ورته والی او تضاد له طريقه
افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي .

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي
ورزش يا ذهني د سپلين څخه ، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي
د لاک افکارو ، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي . د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی
د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دي . اصلي دنده يې د پيرو
ګرامونو جوړول او اجرا ده . خو په دنده کې ښوونکي ښه عادتونه پيدا
کړي .

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونځیو مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعني اروايي ورزش او ډسيپلين به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روزنې ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت(1) د سپیڅلي روح د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظرې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د « ذهني کيميا »(۱) په سترګه ګوري. نو له دې امله د ارواپوهنې نقش يې د افکارو په اختلاط او ترکيب يا اروايي حالتونو(۲) مطالعه او څېړنه ده. په لکه يو کيميا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکيب، تحليل او تجزيې پر اساس بنا کوله.

د هربارټ د ارواپوهنې طرفدران د اروايي حالتونو ارواپوهنه يو اصيل او مسلم حقيقت بولي چې په مستقيم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشيني(۳).

اروايي حالتونه، د اروايي فعاليتونو بنيادي عناصر دي، چې سره ترکيب شي نو ادراکي ذخيره يا د پيدا ايښت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مايه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک يا پيدا ايښت مومي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارټ په عقيده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعيت کې د نويو اروايي حالتونو ديروالی يا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عمليې يا زده کړې د ايجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقيده ذهن لکه د يخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه يې په اوبو کې پټه وي. د شعور يا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبير او تفسير وي. هر نوی احساس هم له پخوانو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره يا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په درېيو برخو وېشي. هره خاطره يا تاثير چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شېبه کې امکان لري څو خاطرې يا خيالونه د شعور روښانه برخه ونيسي يا اشغال کړي.

يوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځينې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زيار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه يا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعاليتونه ټول شوي وي. هر يو د دغو افکارو يا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راځي. کوم وخت چې يو فکر يا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخل شي نو بيا وروسته په ښه او اسانه صورت سره په ياد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرين)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس يې داسې معرفي کړ، چې هر وخت که څو خيالونه او يا ځينې نور يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کړي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور يا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وایي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هر بارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د پوښتنې ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکي باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکي په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

(1) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندیز. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او روښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو ونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو لښتو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندیز: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکله د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکي وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوته وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پېوند پیدا کوي .

۴ - تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیار باسي چې د دوه ډوله مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ - په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د دیرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسبرو وضلو مربوط دي ، کارول کېږي . د اکار د مسئلو د حل له طریقه سر ته رسیدلی شي . سربېره پر دې ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاییرو کې لاسبرو وضلی شي او که نه ؟

د هربارټ پلویان زیار باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اړوا پېژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښ وپېژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د ورنټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي سربېره[3] او همدا شان د باطني یا نفسي طریقې[4] د راخرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w.   (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هر بارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ورنکي پوهه او معلومات نه پیژني، نو باید هغه د علي تداعي ګرایانو تمکین ونه منل شي او له بلې خوا د هغه نظر وړاندې او لار ښوونې د علمي تجربو په برخه کې او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کوم لاره شوې هغه د ساختګرایانو په قطارکې وشمیرو.

دابینګهوس د تداعي نظریه :

معروف الماني اروا پیژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څیړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیریدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. دالومړی شخص و چې د حافظې د پیژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د اروا پوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې شربیره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅیړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته د یو سره پاملرنه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څیړنه

(1) Ebbinghaus. H.　2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی ترمخه دې ته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د یه یاد ساتلو له طریقه ان ماینبت کوي. د یې رته افادي مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغون پلویان به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغونې اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د اېبنګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څرګ څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هرې حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دي چې د هرې یا د حافظې د څرګندولو لپاره نوموړې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانيې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې چې په حافظه کې پاته دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو جدولونو چې د دوی د ځان سره همزولونه زده کړي نکړو د از
مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله
شي څو په دې پوه شو چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازموینه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، پیسه، خولۍ، کړکۍ، اوبه، پنډوسکې، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جز د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکړای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون را منځته کړ او په وسیله یې د هېرېدو منحني، چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړه.

د "هیرولو منحني" په رسم سره دوی وکړای شول چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډیر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کېږي او د ډیرو نورو په زړه پورې ښو نویو طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې اړوا پېښند ونکي په عقیده نشو کولای چې د تداعي موضوع بیانېږي د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. مغه څرګک چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول سوي، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د اېنګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هیرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بیا د بیرته ورکولو تر وخته یعني یوه زماني واټن، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابیده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړې په هکله ازمایښت کېده، پایله و ښودله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له یاده وتله بیا وروسته سرعت د هیرېدو وروو وروکمېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ثبوت یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هرڅومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا مرخه یې داوي چې ژر نه هیرېږي.

په یوه بله تجربه کې اېنګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مېغ د ورځې اړوالي فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هیرېدنې چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینئ پاتې شي ډیر لنډ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ارواپوهانو دا تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

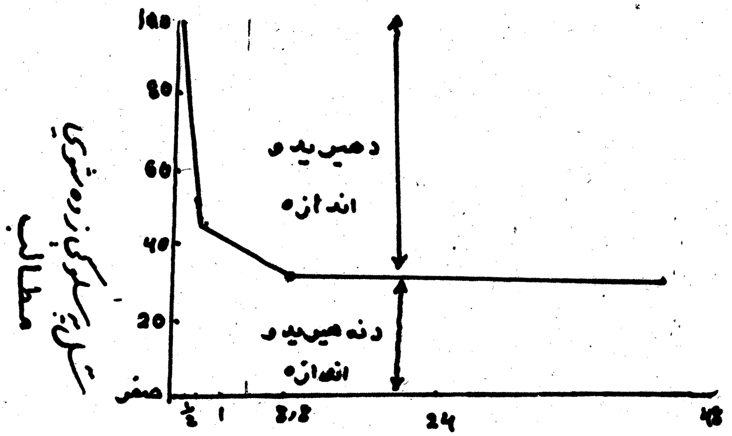

د ګړیو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو

په شکله دا منحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې مثال دی .

د اصالت تداعي نظري ښوونځی

د پاولوف[1]، تارندایک[2] او نورو ارواپوهانو نوي تجربو او ازمايښتونو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک نه هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د بانديني محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایلاتو یا سایقو سبب ګرځي او ژوندي موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې[4] یا معما امېزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د وتو لارو پای به تړلې وو او یوازې یوه لار به د خوراک رسیدو ته خلاصه وه ، خوشې «ایله» کړه، وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورورسته د زیار ایستلو پیدا کړه، تشویقیده . د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو ځلې حیلې او طرحې سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارنه او هغه وخت یې چې د ځېل لومړی بریالیتوب له پاره لګولی و [illegible] اوه، بیا به یې هم هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمايښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د ښو یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په پوره ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یاني هر وخت چې

(1) ... effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي، ډېر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی وو، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې، سبب د ناراحتۍ شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه امتناع پیدا کوي یانې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، ډېر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي،،.

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هرڅومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډېر، د تعداد په حساب، ورکېدل شي، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کیږي. دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یاني په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوري د زده کړې څرنګوالی په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جنبو سره کار نه درلود خو انځورینې ورکول کېدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی» یا فې په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کیدل، په اتفاقي ډول پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه د پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده ځولنبه وه ویل یې «د اړیکو[1] او مناسبتو» فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ترلې تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لوازمي مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کیدو تمام شي.

---

(1) Connection.

انسان د حیواناتو پولو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکي او ارتباطي سیستم نه پیدا کولای شي . د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی . په همدې خاطر د انسان ذهن(۱) داسې تعریفوي : « ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغز موقعیتونو سره چې مخ کیږي ، مطابقت ورکوي ».

د پاولوف شرطي ځوابونه :

ایوان پطروویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي آزمایښتونو کې تحقق ورکړ . ده د خپل کار لومړي دیرلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو ، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تیر کړل . د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې ، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي . په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنیو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ . پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړی و چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خولې کې د ځواب ترڅنګ ان لاندې تولیدیږي ، اندازه کړي .

(۱) Mind .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پیل کېږي. په دې ډول چې: یوازې د خوړو د ظرف لیدل، یا نژدې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوله کې یوه طبیعي انګېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انګېزه نه شي حسابېدای د هغه خبرګونه یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړي د قاعدې له مخې سپي وروسته له پر له پسې او اوږدې تجربې څخه کسب کړي وي. په ترڅ د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامې[1] نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د هغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د ارواني ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړوانې ترشح د فرضیا تر څنګه د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو ډېره

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

مینه درلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې زده قوي خراب او خړېږي ته غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. پدې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډیر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس ادوارډ سپرمن[4] انګلیسي ارواپوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله ارواپوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښېدونو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه خپله دارواپېژندنې دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او مرضعاتو کې چه د ذکاوت پیداکیدل، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسلې حل پورې خړاته پرېښي او عملاً یوازې له حافظې سره سر وکارلري.

---

(1) conditioned Reflex. (2) onditioned stimulus.

(3) Rein borce ment (4) charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت د ارواپوهنې پلویان هم د تداعي د سنجونې پر پلویانو داسې انتقادونه لري . او وایي چې د ګشتالت د ارواپوهنې ځینې خدمت د اصالت تداعي سنجونې لپاره همدا دی چې د دوی د غه خلاء ډکه کړي . په هر صورت د تجربي تداعي ارواپوهنه د دې سنجونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي . د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیداکول د حافظې په مکله د - زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، ځینې د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو د غبرګونونو ،، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسې نور .

هیلګارد[1] ، رابنسن[2] ، وود ورت[3] او همداسې یو شمېر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابېدای شي . ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کېدای. د تداعي سنجونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه د ځینو د اصالت سلوک سنجونې کاملاً ځانګړی بحث او توپیر لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی (1)

ویلهیلم وونت (2) الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انمایښت او څېړنه لاس پورې کړې. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي « د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد ماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت دری، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لومړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم غوره کړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشړنۍ تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، دا ځکه چې موږ په څېړو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralism (2) Wilhelm Wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خوا ته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د اورګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې [illegible]، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه برخې یانې داخلي او بهرنۍ نړۍ په شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقو او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونت عقیده درلوده چې ذهني تمایلات تجربې یکه د خارجي اشیاوو د درک، تیریا خاطرې، هیجانات، اهداف، پیچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې یې تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونت د شعور د عناصرو په شکله سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وبلله او په دوو اصلي ډولونو یې ویشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې برېښي چې موږ ته له بهر څخه راځي یا نو څرګندوي چې ذهن د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې ذهن په بدن پورې تړلی او متعلق دی او منبع یې ذهن په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څو یې لرښتا نو چې حواسو سره شراوکان لري، تر یې ستبه شرحه کړې دي. لکه د رنګ تر لیدل. د تیغ اوریدل، د شته شکل جلیقې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل او اروا پېژندونکو د دې عواملو پېښېدنه کې تمایلات

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي چې د اهم بیان کړي چې څنګه مېزاړه او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساس نه دي او را پېژندونکو لیاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم نوی بلې یان دی، په دې خاطر ډېر مهم دی چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي(1) حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم(2) هرچا منلي دي. وونټ دوه جهې نور هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ د ارامتیا، او بله جهه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ(4) احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې ده. میل او اراده په لنډه توګه د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څرنګه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

---

(1) *Passive.* (2) *Pleasant-unpleasant.*

(3) *To stimulate and peace or Tranquillity.*

(4) *Depression and pleasure.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر اروا پوهنه نه ده، بلکه د وونت بنا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، چې له مخې یې زړه پورې قوانینو څخه دی چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو نکي اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د سبوونځي په تعلیماتو کې له وونت ترمخه او د ګشتالت په اروا پوهنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. ور دورنټ د ۱۳۴۸: ۶۳۸، ۲

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سبوونځي پلویانو د اروا پوهنې موضوع شعور یا د خود آګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود آګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا ټول پخپله د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړه او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

اډوارډ برادفورډ تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په ارواپوهنې بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

د المان د لایپزیک په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د ووندت او (و)، تنو زده کوونکو زیاتو ویست چې په امریکا کې د ارواپي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې د کرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسوولیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د ووندت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب رجوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اړوند بحث او خیال نتیاوړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بېځایه نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي) او هم د دندو علم (فیزیولوژي) لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اسپکارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی . دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د اروا پېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي . د بدن او نفس (اروا) ، اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې د یو سبب نه کېږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته .

تیچنر د وجدان یا شعور د توجیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي . هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا اروا پېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت یا حضور کې تشکیلېږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی . وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

متدموخڅه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بیلګې په توګه د غږ په مکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د دې مقدموخڅه په مغز کې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیدا کوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضوره په ذهني جریان کې پیدا کیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غضب او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پیژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو، پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډیر ساده سیستم دی او د ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلي حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبدلو تړلی دی.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

برخه ونیش کیږي . چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د شیانو معرفي طرز یوه او لار ، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه پخپله یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر و لري ، خو په اصل کې دا د علمي طریقې برخه ده.

داخلي کتنه د علمي اروا پېژندنې او فلسفي اروا پېژندنې د بېلوالي حد د حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار وله .

تیچنر د اروا پېژندنې په ځینو مطالبو اصولاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه د ذکاوت د اندازې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کار وله له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي حالاتو اروا پېژندنې ته یې پام و نه کړ . لومړي د ماشومانو او کاملو څېړنو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي مبحث ونه یې سطحي وګاڼه .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګا په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ . د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د اروا پېژندنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې. همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پېروانو لږه پاملرنه جلب کړه . د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره . د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو د ډې علاقه ګډه سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیاتې وکیښې چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړې. په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږه چې علمي ارواپېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سبنوونځی

دعمل داصالت [1] نظریه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان دیوی [2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس [3] دقوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دځېړنې» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي ،اتمي، تشکل چې د تداعي کرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دالې هم سبکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم دکل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

دعمل داصالت نظریه ځکه تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پیژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې دعمل د اصالت د اروا

(1) Functionalism . (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهني، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی.

د عمل د اصالت سنوونځی په حقیقت کې د جرهښت د اصالت د سنوونځي په مقابل د اعتراض ځواب ورچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د سنوونځي له ځانګړنو څخه یو دادی چې د نورو سنوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د بیلو څیړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي[1] نظریه ده لومګه په خلاص لاس یې د ارواپیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سنوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وو دورث[4]، اد وارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړکې یې ارزې د دوو کسو لارښوونې به په لنډه توګه مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څیړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرهښت د اصالت سنوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرهښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لومړي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرهښتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که څه هم کولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې اړونده کړې په کم وکیف پوهیدلي یو او د هغه اصول مو زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده دا ده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څیړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پام ور نه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چې د انګل د-پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومیږي.

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېري همداسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله. خو اروايي فعالیتونه او د بیولوژي نقش دار وا پوهني د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري. دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. داځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر ډیره وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر ډېره وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د همآهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تملیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت سبونځي، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوندۍ کېدلو پاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه.

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لوړ ته بل څه نه دي. یا نې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نوموړی دی.

نو د ژوند بقا یوه سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندی موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدیدونو څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت سبونځۍ د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې په توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو آګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً ټیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څېړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګند وي چې «د انسان یوه پله یې ځیني غریزې خپله ریښه د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي». په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو . نو شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خلاص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنو طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر په بنسټ اپینیس د ونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعورکې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې کړي . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا روښانه شوه چې موضوع د جان ډیوي له نظره ,, د فرد انطباق له چاپیریال سره ،، دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي. د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي. د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډه او ځنډه څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وډرول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیار باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربېره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل له پاره د تمدن له پیلوونې دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او دی. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحلو کې محض علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته هرڅه چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه . لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل . چې د تېچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده . تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره وو او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه .

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو آدابو او کړنو په قید کې نه وي . دا ډول چاپېریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ . پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي ، ویلیام جیمز ، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي .

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و ، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

او د عمل د[۱] اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پام نه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سره» کې په بشپړ ډول څېړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلات اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همدا سې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او وګړي د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچني په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلات موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تمایلاتو لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه خوځښتې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپېریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډېره اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقاعي او علمي اړخ یې د جان دیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د تولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې محیط کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر پېر د نړیوالی کلاسیک ښوونځي سره چې د وړ دې په اوضاع مسلط و په لنډه توګه داسې خلاصه کېږي:

لومړی تر پېر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عقل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او تاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپېریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو د ومره ورته په نږه پورې وو چې د ذهن يا شعور د يناميکه[2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکی په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيات باسي چې اروايي چارې په طبيعي او ژوندني قالب کې وپلټي، خو د کلا سيک ښوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې يوازې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره و او ددګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله.

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه درستې پوښتنې لورته ځیر و. او تربیتي چارې یې دار وا پوهنې پر اصولو کې بلتل او په پای کې علمي ار وا پوهنې ته متمایل شو. دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو تر منځ بې غټ توپیر وشمېرل شو.

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او عکس العمل، تر منځ د مقدم او موخر تر منځ، د ټ وند موجود او چاپیریال تر منځ او داسې نور.

جان دیوي د بدن او ذهن دا پیکي تر منځ خاص نظر لري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني، خو دهغه د منظمو او ځانګړو عوا د تو په څېر یو له بل څخه نه بېلوي.

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو تر منځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل تر منځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن تر منځ واټن ته قایل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انگلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې څخه لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلېدای او بس. داسې قبلول د دیوي په ورېږو اثار کې لیدل کېږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر څرنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پر هغه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان دیوي «انسان مخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا فعالیتونه هدف نه دي بلکې وسیله ده او پایلې ترې لاسته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع او په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .

نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده فلسفي شرحه د ده غټ خصوصیت دی . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا د دیني علوم د ده د مادي فلسفې اړخ تحدید او . همدغو مطالعاتو د ده فلسفي خاصې طریقې ته وکښاوه او پراګماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځته کړ

د ویلیام جمیز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دغې فلسفي فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرايي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلپېرخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده ، صرف تجربه داسې تعریفوي : «د انګازې بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي» .

د ویلیام جېمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري . د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه برابروي » .

ویلیام جېمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي ژوند علم دی ، چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي » . د ویلیام جېمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړلې او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د دغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . اوس نو ویلیام جېمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي) له ډلې څخه بولي او شعور د ذهني مرکزي مسئله شمېري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جېمز د شعور یا خوداګاهۍ د جریان په هکله وايي : «د شعور لومړۍ خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې د وه کرته له نظره تیریږي په بېرته خپل پخوانۍ اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په برخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنگه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خود اگاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ; چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آگاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اگاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اگاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اگاهۍ جریان متوقف شي ، د هوښیارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اگاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اگاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اگاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترځېرني او مطالعې لاندې ونيسي . ارزښتنه (۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جيمز په دې باور دی چې د اروا پوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو اروا پوهنه هم په کې داخل دی .

ويليام جيمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او دعلمي طريقې پلوی وه لومړی طريقه چې هغه ياده وي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د وونت او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا يو دول مشاهده شميري . که څه هم ويليام جيمز ته د تجربتي اروا پوه پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم اروا پوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقو څخه ګټه پورته کوله ددې صحت او اعتبار به يې په احصايي سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جيمز « مقايسوي طريقې » ته په اروا پوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې وکاروله ، د ژويو ، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د يا يلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډيرې څېرکه استفاده وشي . بلنه موضوع چې د ويليام په اروا پوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . ددې عقيدې لرونکي چې د اروا پوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پښرته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د سلوک د اصالت بنوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۹) په 1903 کال کې د Ph.D د شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوازې یکاني استاد او پوه دی . د ی د سلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې دول د عمل د اصالت له ښوونځي سره په څه دول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي د ندو سره هیڅ دول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علوم غونډې ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې هغه سلوک چې عیني او څرګند دی د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي . د هغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ته رسي . واټسن باید د سلوکي اروا پوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو تنبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی .

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کېږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کېدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ؟ یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نه شي او د تحلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal cord .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه » او همدا سې د شخص مخ، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي. د بېلګې په توګه دوه - اشنایان یو بل سره روغبړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم، څنګه یاست ؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارواپوهنې له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی که د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي :

السلام علیکم، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د دوی د تفکر عمده نښې دي. دوی معتقد دي چې انسان په ټول تجربو کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي. وروسته چې غټیږي په نجوا او پچ پچ کولو او په پای کې چې لوییږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي. په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري. شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ذکاوت، عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیرعیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند ارزښت او بې اهمیته بڼه ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورونټ او نورو تجربتي پوهانو زیات دارواپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه وپیژندله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي : « چې د سلوک د اصالت پوهنځي ، پلویانو په نظر ـ ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی » . هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو پېڅوا نه پرېږدي . او هغه یې د دې موضوع و نه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني یا رواني حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت پلویو ځینو تر منځ تر یو حده دومره توپیر نه لیدل کېږي ځکه چې د دواړو ډلو ځینو د پلویانو مسایلو داحساس، ادراک ، عاطفي ، هیجان او داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څو د سلوک د اصالت پلویانو نور تهتوالي سره ورنه کړ او داسې مفاهیمو لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغوی په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د پاروني (برانګیختګی)، او اضطراب سره تړلې او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګزارشاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بېلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډیری حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس ټول داسې

---

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خنډېدنه او لنډېدنه (انقباضات)، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کوم لاس ته شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راځي او څرګند حرکتونه باندي[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په ارواپوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یاني په ارواپوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کار ونډه کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني ارواپوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزې ښتنه دي او داسې شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي ارواپوهنه کې یو بې نظیره او ممکنې پېړۍ. هغه عیني چې وروسته ویلي وو چې "د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارمانیستونو تجزیه کړو" واټسن هم عقیده درلوده چې "سلوک پېچلې او غامضه مساله ده، باید په ساده واحدونو انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د واړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي، غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې د غريزې نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي دي، خو په عادت کې فرد نوي صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي يدي.

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصې طريقې لري، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري. ازموينه يوه بله عيني طريقه ده چې کيدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد ياد وساتل شي چې اروايي ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي رواني پېښې ازموينې، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په کار وړي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي، ويل کيږي. لکه نور چې سترګه او يا غږ چې غوږ تحريکوي.

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې برخه کې د واټسن يو ملګری ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

(1) Reflex. (2) stimules.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د بنوونکي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده چې وروسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلگې په ډول که څوک ووایي «خفه یم». نو د دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښې مسلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه بله مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او پراختیا ورکړې شویده.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې رینبه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د عادتونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

١- دانسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي، غدوي غوښې ، وینې او هم ورکړه ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

٢- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري .

٣- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداسې رڼانیو او عملي ډولونو ته خاصه پاملرنه کیږي .

٤- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کوونکي د عملونو بنسټ جوړوي .

٥- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

١- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

٢- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

٣- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګېزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته ارزښت ورکول شي . د واټسن په اصطلاح انګېزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د اروا پوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فزیکي چې د جسم او بدن په اړوند موجود وي له منځه ځي.

سلوکي اروا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمثیلونه وګڼي. داځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا ونډه لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حلقوي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي- حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف- سکینر[1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوه سنا ګرخټ کې وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اروا پوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Frednic skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه د نوې طریقې ارزښت یې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم ویل کیږي داولي سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتباطي ر بدني او رواني، دواړو په زده کړه کې مرسته بللې. اما څیړنې یې د انسان په برخه کې، ډیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څیړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا ځنځیر مجرد په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرايي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د نوه بیان یې داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغو څیړنو محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وي. د سکینر له نظره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. دعلم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل ډیریږي بلکې ددې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې ددې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همدا اسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. دا اروا پوهنې متحولین نکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یاني په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه یا یې چې د محیطي شرایط مطلوب دې منځ ته راوړي.

دا اروا پوهنې قوانین نکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي. سکینر دا معروفه خبره: «چې اس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبوروولی، ردوي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بې چینلوته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر - نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په سنکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو په لوولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې پخوا واقع شوي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی .

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دادی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک کې موثر دي . د دې عواملو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو د احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو داسې بنسټ په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخیستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅېړو. پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر(۱) پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني‌ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکی دي. په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. له دې نه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپېریال لا د هغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې هغه یې چاپېریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په ټول عالم، تکه بل هر وګړي غونډې محصول د ځانګړي تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(۱) Naturalistic determinism.

کوي چې لا پرمخه او پرمخان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پرمخه د پدیدو
خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه
مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پرمخه د طبیعي جاړو جریان او
دڅرو ند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د هاروړد او انډیانا د پوهنتونونو د استادی وياړ د رلوده
د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبروچي په رستاخيز کې د ياد ونې
ور مرستې کړیدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره يو پروګرام
د انمایسنت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده و ویل، هغه کار چې انمایسنت
کوونکی کولای شي دادی چې له پیشندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او
د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقې
قوانینې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.
سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس
تلـــقي شـــي،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر
ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیت نه باید
یې خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا نوې رفلکس په نامه ونومول شي
په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي
بدلون سره د ځینو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي.
مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي. دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کېږي.

د سکینر په عقیده د تجربې او روا پوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګېزې سربېره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګېزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونګي له خوا کنټرولیږي او په یوه خپل نه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابقه، اړتیا، خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګېزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبانی د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړلې واحدونه په منځ کې داخل شي. نوی مطلب، مخې نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلې دی چې تر اوسه د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، منځ ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې منځه دواړه سرحدونه سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله ډېره کې اسانه او ډېره چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې او بطې رفلکس دی.

له منځه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو ووېشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجود لري خو د ارګانيزم له نظره معلومه انګيزه، نه وي، داځکه چې هغه انګيزه نه کان وي او هغه نه مشاهده کېږي بلکې ځای کې انګيزه د ارګانيزم له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې نو متحول د حکم لاندې نه راځي. يانې د ارګانيزم کار يوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کوي.

ښکاره ده چې ارګانيزم، انګيزې منځته راوړي، کله چې موږ ګړای هغه ميله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګيزې چې د دغې ميلې له مشاهدې څخه راپيدا کېږي، حيوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدايت کوونکي انګيزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووايو، هغه وخت چې موږ وږی وي، ميله يا جعبه ځواب د فشار ورکولو لپاره باسي. خو سکينر زيار باسي چې د ارګانيزم د داخلي وضعې له تعبير څخه ډډه وکړي او يوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکينر وايي چې دا ځواب يانې په ميلې فشار، يوازې د ارګانيزم له خوا ورکړل شوی، يا دا چې دا-ځواب، د هغو انګيزو په واسطه چې د ميلې او نورو شيانو څخه راپيدا شوي، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصيت هم لري چې د هغه په تعريف کې نغښتی يې، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپېريال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسيلې(۱) خاصيت هم لري . د سکينر په جعبه کې دا عمل کوونکي رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

ځواب ورکونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارگانيزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څه محيطي تاثيرات نه توليدوي . څو چې د ځان منځ ته يې په هغه د محيط يا چاپيريال حساب نه کيږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړيږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کيدو او هيريدو په هکله احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدايت او هيريدل د تجربو او ازمايښت په اساس د سلوک پيژندنې اساسي موضوع ده .

سکينر دا تا بيا او قصد نه درلود چې لمپله او وا يې هغه يوازې موږک او جعبې ته محدود کړي ، که څه هم هغه دا روش د کار د ځينو لپاره اصلي او مهمتانه لار گڼله .

د هغه په عقيده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلو څیړنو نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومېدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کېږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پېښندل شوی او دکلي ساختمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغو د اجزاوو له کتله په بېله صورت درک او وپېژنو، نوی فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max werthkeimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt kaffka (4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې یو و فیلسوفانو او، متفکرینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د ځینو او پیښو د پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته یې ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو ورکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځیني داسې متفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې یوازې د هغو د اجزاوو او جزیي ورکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د سبحونګي مکتبیان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د سبعونګي مکتبیان ووایو.

په فلسفه پوهنه کې د ورتها یمر ځنه دمخه یو یوه د ګشتالت په شکله قاطع او ښکاره نظر ځرګند کې. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وو چې مادي او نفساني د رواني، جهان په اصل کې یو دي خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څرک د درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ نښه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماخ د افکارو په کمکه په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګړې نښې څرګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع څخه اوچت او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان کې د گشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د گشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د مانادار سلوک سبب گرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنگه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د گشتالت ښوونځي د زیاتو یې په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سر ته ورساوه. دا ازمایښت د گشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وگرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کیږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پوښتنو په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره په عمود او په منحني خط د سپينې پردې پر مخ اچوه يا يې منعکس کاوه . دا نمايښت په پايله کې هغه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه ، نو سړي عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يوه لحظه يا يې همزمان د پردې پر مخ ليدل . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېدې چې عمودي خط پر خپل ځان څخه او منحني ملومېږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فاي پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده . دا پديده په زړه پورې انمايښت او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځيد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کيږي ، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يوې معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکي حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه ، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فاي پديده په نورو انمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سرې (رڼا) د رڼا شي ، او بيا نو بيا د يوې نقطې په ډول ليدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ځیله سبا به ګوته ده ۲ سانتي مترو په فاصله د ځیلې څنګه لري و نیسو او
ځیلې سترګې په تناوب ډول واړوې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته
حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا
او داسې نورې ډیرې بیلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اصلي
د محرک ځواب په ارواپوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په ارواپوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه
او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2]
(ځمکې) سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشو کې د بنه تجسم او بنه ښکاره
کیدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په بنه میدان او منظره کې تنظیم او
رسموي. کافکا یو د ګشتالت د ارواپوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري
چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو
کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو یا فې تصویر او زمینې ته
ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول
ګڼي. په کلي توګه زمینه یو هغه څیز وته دی چې د شخص مادي او
محسوس چاپیریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د دوی نظریې په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وگړي د اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

ټوله کښله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د گلدان مخامخ دي. او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانین

د گشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړشویدی:

د تعادل ﻫ فراگیری. جامعیت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواییز تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته گۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده گي، تناسب، استوارتیا، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل(۳) قانون و نومول شي د نمونې په توګه کله چې مایع په نا هموار سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ ابوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص زیار باسي څو خپل نفسی تعادل بیا پیدا کړي . همدغسې له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازموینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب گشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون(۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نژدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ځانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ترنمونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله د یوه وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

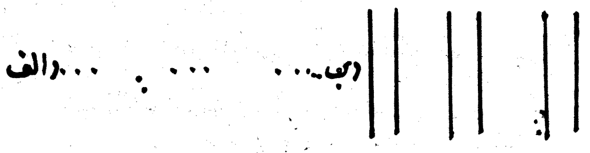

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري ، ګلوګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه د یو شي د مشخص او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي .

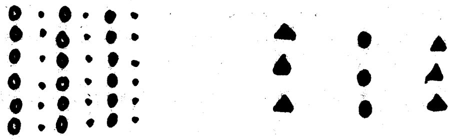

( ) په دې تصویر کې ، نبي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري .

د پیوستون قانون :

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله ، ثابت او مطلوب وي . دا خبره بنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي . په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي . د ساري په توګه ناقصه دایره ، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the low of similarity . (2) The low of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت وربه پرخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه ونارضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون"¹" په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو په ګډ ډول منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ټول د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موندي که څه هم څو نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایي هغه کې زده کړه د یو ه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیر نه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او با ماناکل په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

¹ The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې چې یو کلي قاعده د قیاس (1) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

خو که نمونه یا بېلګه د زده کړې بنسټ وي، یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسېده او پا حاصلیږي، نو دې ته استقرائي (2) طریقه وايي.

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسالې حل دی. په دې طریقه کې زیات استدلال کیږي چې مسالې ته د کل په توګه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نوموړې مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د ګشتالت ارواپوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړېده، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه تر مخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډېر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په پرندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي. دګشتالت د ښوونځي په ارواپوه کاتونا"(۱) دڅیړنو د پایلو سره سم داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

دبصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د ارواپوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غاړه لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیداکړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په ارواپوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیداکول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د ارواپوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(۱). katona.

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خود ګشتالت دا پلویان وایي : داسم نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی . کورت لوین[1] الماني پوه ، څیړونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظر یې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه .

نسبیت یا نسبي[3] اصل دا څرګندوي چې هیڅ شي په یوازې توب ، داحساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي دا عبارت دا مانا لري چې هرشی رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي . په بله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره روانې واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او یا نسبت څخه دی چې فرد یې له فیوشنې څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي.

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روانې فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه یوه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پېدا ښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د وده، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په بڼه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه د هغو عوامل ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني تمایل منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نمادي[2] او عملي[3] (وظیفوي) روابط او اړیکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، تجربه، هنر، افسانه، دین اټکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوې ده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکی لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنيي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا يو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې يو کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه يې ريښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط يې يو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر يو يې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي .

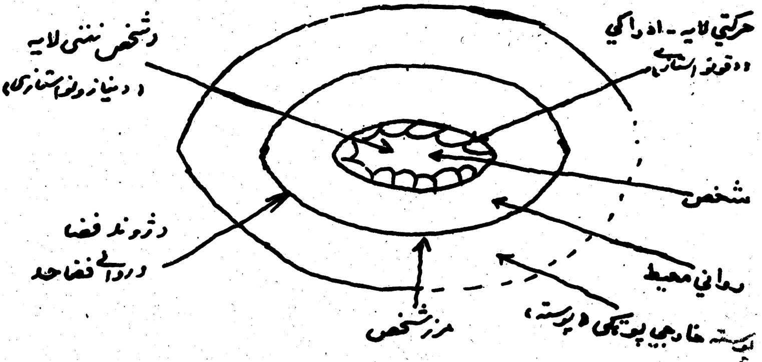

پورته جوړښت يې پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړې ده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزيکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وايي چې فرد يې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهايي قوه (نیرو) ورسره وي .

---

(1). Dynamical. (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شوېده. دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه مرسته او لیرې والی، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بېلابېلې پدیدې منځته راوړي. په نورو ټکو مثبت ظرفیت او ویره ونکې او بېزار ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغېز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجي برسته ممکنه ده په لوړه نه صندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو روانی پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه ځلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شوېده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر اس او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل روانی حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزیکي چاپیریال په کلي توګه مادي وسایلو او شرایطو ته وایي چې شخص یا شي په کې شامل دی. اما ټولنیز چاپیریال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپیریال یې نیولی دی او په هغه کې نظر ونه اوګړي چې دیوې ټولنې یا یو ملت شامل دي. که څه هم فزیکي او ټولنیز چاپیریال دیو ګروپ دافرادو روانې محیط له پاره زمینه او شرایط برابروي خو بیا هم په ځانګړي توګه د هغوی له روانې محیط سره بنکاره توپیر لري. د بیلګې په توګه په یوه ټولګي کې د زده کوونکو فزیکي چاپیریال ظاهراً یو ډول ښکاري. ولې د هریوه روانې چاپیریال له یو بل سره توپیر لري. په دې معنا چې ممکنه ده یو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما روانې حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای

من در میان جمع و دلم جای دیگر است.

"سعدي"

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل (۱) تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو (۲) او ژانه (۳) فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر (۴) او یونګ (۵) په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تربې وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید (۶) (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پرځای د ذهن د رواني جریانونو پر بحث وڅېړ وچې مبهم شعور، ناخودآگاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

---

(۱) Psychoanalysis (۲) chorcot (۳) Janet.

(۴) Adler (۵) ung (۶) Freud.

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمايښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه(۱) مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضادونو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا د دول «تذکر» اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعوري په اګاه يا ناخبرانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنټرول او د اړوندو بې نظميو د خلاصون لپاره، د يوه مهمه وسيله ده.

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو ښاتو وهل شوي تمايلات خاطرو يا حافظې ته راولي، هغه زيات ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توگه څه چې په خپل ضمير، وجدان او ذهن کې لري، بيان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتيو منبع او ريښه پيدا کړي. فرويد په دغو تجربو يا تمايلاتو چې شاته وهل شوي، د پيدا کولو لپاره وقايع د وړکتوب تر دورې تعقيبوي، ځکه چې هغه په دې عقيده وو چې منشأ د ډېرو ناراحتيو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فرويد په دې نظميو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحليل او تعبير له طريقې څخه کار اخيست. هغه په دې باور وو چې په خوب کې شاته وهل شوي تمايلات په بله بڼه څرگندېږي. د فرويد په نظر د جنسي وقايعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو رعلايمو، څخه استفاده وکړو، هغه به ځينې نښې د جنسي وقايعو وسيله بلله.

فرويد عقيده درلوده چې جنسي غريزه لومړی خولې ته متوجه وي، د خولې خوځول يا حرکت په کوچني کې د لذت سبب گرځي. بيا وروسته دا تحريکات د بولو محل ته پام گرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي. په تدريج سره جنسي غريزه اشياوو او اشخاصو ته پام گرځوي په کوچنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مينې خوند پورته کوي.

لکه چې وويل شو فرويد عقيده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقيده د ذهن ناخبره برخه موږ د ژوندني په ټوله سره موږ پر بعضو او تر يوې اندازې موږ پر ځينو وضعه څرگندوي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن يا شعور په ناخبره د آگاه برخه کې دي چې په کړو او افکارو پورې واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو ، کشف ته کافي پاملرنه وشي . دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رمطولو له کبله ، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېرو غیر عادي سلوکونو ، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضیح لپاره ، با دانسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه شي . احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶ ،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوۍ اساسي عمل دادی چې د ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي .

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصیت کې دی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] البورټ[4] او نور دي چې ټول ډول ډول څیړنو و توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د ارواپوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6] د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوب اوازې یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هو بل وخت څه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې دې فیلسوف ته ارزښت لري د موجودیت یا مستی[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې خپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla
(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.
(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.
(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځا استواره وي په ارواپوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده
حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازاد ونه، د میل او اختیار له
مخې د یوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي.
د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم»
پوره عبارت د هغه، مقصد په دې مکمله څرګندوي. دا کلیت هم د ازادۍ
مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري .

البورت ډیر معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې «هستي»
یا د « وجود اصالت »، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژورتیا ورکوي
او د لومړي ځل لپاره د « بشري ارواپوهنې » د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري ارواپوهنه :

بشري ارواپوهنې د « موجودیت فلسفې » ته په پاملرنې سره
ډیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ
غوره کې. د دوی په عقیده « د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د
انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي »

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل
کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زړه کړې نظام
یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف
ارایشي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمايي بشر دوستانو هم
د سلوکي پوهنې د پلویانو په مقابل کې را پورته شول، او اعلام
یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې معنی کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دريمې نړيوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیمونه تباه کړي . او همدا سې داچې هم په ګوته کړه چې پوهانو په سلوک ته پاملرنه وه انسان د طبیعي علومو د اصولو او ارکو تابع ګرځوي . او دا بیکار په تجربه او تجاوز ، د ټولي او فعال انسان په اهمیت او طبیعت د پانګه باندې پرته د انسان شخصه لري بیخي څه نه دي . نو ځکه د سلوکي طریقو کار رول د انسان په هکله ، نارسا ، نامناسب ، خام او سطحي دي . د تجربي علومو طریقه پوهانې د سلوک هغه محسوس اړخ مطالعه او څیړي ، خو د متفاوتو شخصیتونو ، پیچلو اړخو او ټولو تیا نه شي مشخصولی .

بشري او روا پوهان تجربتي څیړنو سره مخالف نه دي ، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي ، او وکولای شي په اطمینان په هغه او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي .

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځنيو حوادثو او پدیدو ته لکه تجربي ، احساس او ادراک ، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي . د داسې مسئلو څیړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانو نو څخه دا پایله لاس ته راځي چې :

په بشري او روا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی . که د عقلاني له مداخلې پرته مغه اناد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د ېر مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افرینندګي، هنردوستي او خپلېنې ګټګا وي، نو خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرايط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال یې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ښوونې له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پلازې همدا طریقې دي چې دافرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیات او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د ډېره پرمختللي اموزښتي نظام نهايي موخه دا ده چې ازموېلي او پوکار راتلونکي افرادو ته وده او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربيتي او روزنيزو طريقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزښتي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځښت طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي منګون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار دويرې موجبات برابر نه کړي . بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي .

نوځکه يوازې اساسي او صحيح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتيا وې پوره کړي .

اوس نو که غواړو خپلې بقا او دوام سره مينه ولرو بايد د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغيير او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسيله يو تربيه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتيږي ، چې هر ډول معلوماتو سره څينې اشتباه ګانې هم تړلې وي . څو کمال دا دی چې تيروتنې کمې شي .

په واقعيت کې څيړنې او د نويو معلوماتو راټولول دا دمنه لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترکې او ښه والي تضمينوي .

(1) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم: علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1957 ، ایران .

ارا ستـه ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مـــو سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي.

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش وپرورش ، شرکت سهامي طبع ونشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه: رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځلیکونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې اداري (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

١. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
٢. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
٣. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
٦. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
٧. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
٨. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
٩. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
١٠. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
١١. The Ethenic Composition of Afghanistan
١٢. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
١٣. رهنمای عملی طبابت اطفال
١۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او خپرنه
١۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتي وان بلومردر
١٦. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
١٧. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغورې او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پتو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library